

Foaia

pentru

Minte, Anima si Literatura.

N°. 44.

Sambata 2. Decembre

1861.

Joanne Vladu pro limb'a sa.

Acestu barbatu vere romanu Scipiade fú deputatu in diet'a din Pesta, si cá protonot. in com. Carasiu, sub titlulu: „Cuventu de aperare in privintia decisiunei comitatului Carasiu in treb'a limbei,“ publicã in Nrul 215 alu jurnalului magiaru „Sürgöny“ unu articlu de mare insemnatate, din care impartasimu partea doveditoare documentis omni exceptione majoribus d. C.

„Acum'a dara ace'a e intrebarea: ore nelegala e decisiunea Comitatului Carasiu in privintia limbei adusa ori ba?“

Si eu in contra intimatului inaltului consiliu al locotentiei r. ung. din 25. Sept. Nr. 55, 466 tramisu in acésta privintia comunitatii comitatului Carasiu, in contra autorului articolului d'in „Pesti Napló“, si in contra tuturor acelor'a, carii dicu, cumca decisiunea comitatului Carasiu e nelegala, cutezú a afirmã precisu, cumca e legala. Si anume:

Fiasce care locuitoriu alu Ungariei, care numai cata politura are scie 1. Cumca limb'a dicasterieloru si a jurediptiuniloru pana la tempulu Imperatului Iosifu II. a fostu cea latina, 2. Cumca sub domnirea de 10 ani a lui Iosifu alu II. in loculu limbei latine, din caus'a ca chiaru consiliarii magiari ai amintitului domnitoriu disesera, ca limb'a magiara nu e apta sê se aplice de oficiala la dicasterii si la jurediptiuni, — limb'a nemtiésca a fostu oficiala in toti ramii administratiunei interne. 3. Cumca numai mentionat'a fapta a lui Iosifu II. a desceptatu, si a crescutu la o flacara pururea ardiectoria in natiunea magiara, interesulu, atragerea, si amórea catra limb'a si nationalitatea sa, si nesunt'a de a o redicã de limb'a jurediptiuniloru, a dicasterieloru si a autoritatiloru mai innalte de judecatoria.

Urmarea acestei-a fú, ca dupa mórtea lui Iosifu II. mai multe comitate magiare primira limb'a magiara

de oficiala, esemplulu carora imitandulu mai tardiu si celelalte comitate, in 1848 limb'a oficiala a tuturor comitatelor, ba si a cetatiloru libere regesci erã cea magiara.

Si ore in urmarea ordinarei séu permisiunei prin lege s'a intemplatu acést'a?

Cã se potu da respunsu precisu la acésta intrebare, trebue se deschilinescu lucrulu, si se impartiescu constructiunea jurediptiuniloru in cele doue eleminte d'in cari e compusa, in celu administrativu si in celu juridicu.

Ce se atinge de partea administrativa, o dicu cu securitate, cumca neci o lege positiva nu esiste, care ar ordonã limb'a magiara de oficialã in administratiunea comitatelor si a cetatiloru libere regesci; si cumca comitatele si cetatile lib. reg. numai pe cale statutaria si-au introdusu limb'a magiara de oficiala in sfer'a administratiunei.

Cine nu o crede acést'a, 'si iée ostenéla a deschide codicele ungurescu, si se cetésca cu atentiune art. 16. d'in 1790/1; 7: 1792; 4: 1805; 8: 1830; 3: 1836; 6: 1840; 2: 1844; si 16: 1847/8 (alti art. de lege ce se refera la intrebuintiarea limbei nu se afla in codice) — si se va convinge despre adeverulu cuvintelor mele; cu ace'a, ca si § 4, art. 6, d'in 1840, numai atat'a prescrie, cumca jurediptiunile suntu detórie in launtrulu tieriei a corespunde la olalta numai in limb'a magiara, eara punt. e alu art. 16 d'in 1848 numai atata dispune: cumca limb'a consultarei atatu in adunari, catu si comitate in Ungari'a se fa cea magiara, — care ordinatiune inse in cele mai multe comitate mestecate ale tieriei s'a desfintiatu, fara cá cineva se se fi vaieratu pentru acést'a.

Eara ce se ating de a dou'a parte constitutiva a jurediptiuniloru, de juridica, § 3 alu art. 4 din 1805 si § 3, art. 8 d. 1830, cari se refera la limb'a juri-

dica, nu suntu preceptivi (impunitori), ci numai permisiivi, prin urmare comitatele si cetatile libere regesci si in acestu ramu au dispusu mai multu pe cale statutaria in privinti'a limbei oficiale.

Acumu indreznescu eu a pune intrebarea ; ca nefiindu lege care ar impune folo sirea limbei magiare in ramulu adminisirativu si juridicu, si aru eschide intrebuintiarea ori-carei d'intre celelalte limbe ce se vorbescu in patria, au pote-se cu dreptulu acusá comitatulu Carasiului cu calcare de lege, si decisiunea acelu-a d'in 4. Septemvre a. c. Nro 148 a se dechiará de nelegala ?

Au póte-se si consultu e a denegá comitatului Carasiu acelu dreptu ce-lu are in puterea Trip. Titl. . 8, § 2 ; titl. 10, § 2 de mai nainte, si part. III. titl. 2, § 1, cumca in lips'a unei legi chiare demandatórie, ba dupa Trip. titl. 10, § 5 de mai nainte chiaru si in contra legii, decumva ace'a nu mai corespunde cerintieloru § 3, titl. 10 (in intielesulu carei-a legea trebue se fia rationavera) póte aduce statute in sfer'a sa, — si a-ilu disputá acestu dreptu numai pentr'ace'a, pentruca d'in intemplare, chiaru in caus'a limbei a adusu o decisiune, ce nu-le e tocma pe placu magiariloru ?

Voiescu se credu, ca nu . . .
Datu in Lugosiu in 28. Oct. 1861.

Aloisiu Vladu,
Protonotariu comitatului Carasiu.

Cuventarea D. Prot. Joanne Negrutiu la deschiderea societáti de lectura in Clusiu 1861.

Préstimatiloru Domni ! Celu mai evidente criteriu dein cate se póte cunósce nobilitate si preceleni'a omului faęie cu cele alte fapturi iratiunavere, ma faęie si cu o fientia ratiunavera dara neculta, é literatur'a, 'e dieu, cultur'a geniului si spiritului seu celu divinu, am disu divinu, pentruca acest'a 'e tipulu, si asemenarea lui Damnedieu, dupo care se póte cu totu dreptulu dice si despre poporu.

Dein literatur'a, care e fidela espresiune a ideiloru si cuoscintieloru celoru sublime ce si-le castiga unu poporu pe campulu esperientiei si intre marginile moralitátei debue se cunóscecu chiaru pe poporu ; literatur'a dara e ioóna, e specululu credintiosu alu unui poporu. De si omenimea e vechia, si inceputurile culturai cam deodata cu densa, dara li-

teratur'a e eflunti'a si produptulu mai tardiu alu geniului si spiritului omenescu. —

Postau in lumea vechia mai multe popóra mai multu seau mai puęinu culte, care atatu in sfer'a literaria, catu si cea a arteloru prin marietiele produptiuni ale geniului, si spiritului loru au escelatu inaintea coeviloru sei, dara nece unulu dein acele nu ni au lasatu literatur'a propria pana la Elini, si strabunii nostri romani. —

Aceste dóua popóra insufletite de entusiasmu pentru totu ce e formosu si sublimu in lumea ideale, pe catu au sciutu se se folosésca cu scienti'a omenirei inainte de ele, pe atata au stralucitu inaintea lumiei prin produptiunile cele mari ale geniului, si spiritului loru. —

Aceste dóua popóra prin literatur'a loru cea clasica voru via in eternu si numele loru inpresurate de nimbulu gloriei totudéuna cu respectu si cu pietate se voru pronuncia. —

Literatur'a loru a fostu pentru tóte poporele ce au pasitu in urm'a loru pe teatrulu lumiei, unu isvoru nescursu, dein care-isi scoteau cu folosu debuintiosulu materialu pentru perfectiunarea culturai, si inavutirea literaturai loru proprie. —

Io nu voliescu se desfasiuru inaintea acestei Préonorate adunari tóte stadiurile si tóte fasele prin care a avutu se tréca literatur'a elina si romana, destulu ca acésta cu estinderea la tóte ramurile a fostu adoptata deinpreuna cu limb'a latina mai de tóte poporele, care se asiediara pe ruinele imperiului romanu si si dupo ce aceste popóra dupa unu spatiu de mai multi secli sub preputernic'a influintia a mantuítoarei religiuni crestinesci se desbracara de barbari'a cea vechia si incepura a lucrá la edificulu culturai si literaturai loru celei nóue, literatur'a cea elina si romana o aveau de modelu, dupa care si au formatu a sa propria, si cine va nega, ca nu si in evulu acestu luminatu poporale cele mai culte si civilizate a le lumiei alérge la acésta fontana nescursa a literaturai eline si romane de unde-si ieu nutrimentu pentru inavutirea literaturai loru proprie. —

Ce se tiene de literatur'a poporului nostru romanu adusu de Imperatoriulu Traianu in aceste parti ale Europei, atunci in istoria sub denumire de Dacia cunoscuta nu e nice o indoiéla, ca cu sene au adusu precumu tóte datinele si tóte riturile gentilitie, pana in tempulu presinte la poporulu nostru cu scumpatate si pietate pastrate, asia si vestii'a literatur'a a stra-

buniloră sei deînpreună cu limb'a și cu scrisórea ce o folosescú ceialalti romani remasi la Roma și în tóta Italia. Spre întarirea acestui asertu destulu de luminatu documentu ne potú fi inscriptiunile cele nenumerate ce se afla taiate în marmuri și se sapa deîn pamentu până astadi mai virtuosu în Transilvania și în Banatu, tóte scrise cu litere latine. —

Poporulu dara romanu deîn ambe Daciele, adeca romanii deîn Dacia Aureliana până în seclulu 11-lea éra celi deîn Dacia Trajana până în alu 15-lea seclu sau folositu cu limb'a și literatur'a strabuniloru sei romani; ce și cu scrisorile și documentele istorice și literarie de pe acele timpuri s'ar poté dovedi pré-usioru, de nu cumva cu opumnarea cetatei Acrida de catra Bisantini în seclulu 11-lea precumu și cu luarea Cetatei Ternoviciu în seclulu 14-lea de catra Turci tóte acele scrisori și documinte s'aru fi depredatu și déca, ce e mai de deploratu, nu cumva fanaticismulu religiosu la romanii de preste Dunare în seclulu 11-lea, prin Michaelé Cerulariu Patriarculu Constantinopei acitiatu și prin Leone Metropolitulu bulgaru deîn Acrida până la culnea de resbunare asupra a totu ce e latinu adusu și hranitu; éra între romanii din-cóce de Dunare asemenea fanaticismu religiosu în se-clulu 15-lea dupa sinodulu dela Florenti'a deîn 1439 prin Marculu Metropolitulu deîn Efesu, și de catra a. cesta în Moldavia de Metropolitu recomandatulu Teoc-tistu — bulgarulu, resuscitatu, ar fi depopulatu tóte archivele, tóte bibliotecele, și tóte bisericile de totu feliulu de documinte, scrisori și carti, ce erau scrise în limb'a strabunésca romana; și ce a fostu mai mare nefericire pentru romani, deîn ur'a nesuferivera catra capii religiunei de ritulu latinu, pentru ca-i persecuta cá și candu aru profesiuna eresuri, urindu deîn su-fletu totu ce semená a latinismu au esilatu de prin Beserici pre insasi a sua limba propria romana in-troducundu în locui cea slavona deînpreună cu literele cirilice, care au domnit în beseric'a și politic'a romanului 204 de ani, iau întârdiatu cultur'a, iau im-pedecatu totu progresulu și lau adusu într'o stare de amortire, pentruca, precum trupulu fóra sufletu e mortu, asia și o natiune fóra limba și literatura e mórtá. —

La aceste până aci enumerate grele și triste fatalitati și catastrofe de nefericire ale Romaniloru deîn ambe Daciele li s'a mai adaugatu spre ruinarea loru anca și acea deploravera eventualitate, ca o parte dintre dinsi au cadiutu sub cumplit'a vérga a

fatalismului și despotismului turcescu, éra o parte sub nesuportaverulu jugu alu feudalismului despoticu, deîn care cu greu numai în deceniulu acesta s'au potutu deîn parte elupta la o stare mai favoravera. — Cine, aceste catastrofe de suferintia a le Romaniloru cu o matura judecata precumpenindule, nu se va în-fiora miranduse, cum de au pututu până acum se se sustiena cá romani, pastrandusi caracterulu seu ro-manu, limb'a sua propria și tóte datinele erédite dela strabunii sei romani? —

Inse se lasamu trecutulu pentru noi atatu de dorerosu, fatalu, invetiandu deîn acelu tristu trecut, care pentru noi intru adeveru e o scóla plina de do-reri și suferintie, și de esperiintia, se folosimu pre-sentulu cu demnitatea ce-lu carapterisésa pe romanu, cá stranepotulu faimosului poporu romanu. — Acum, multiamita fia cerului! s'au sfarmatu catusiele feuda-lismului celui despoticu și cu acésta s'a infrantu și cerbicea celoru ce ne puneau stavila în calea culturai populare; — calea la cultura-i sta totu insului des-chisa, numai voli'a hotarita de a se înaltá pe sene spre acea se poftesce dela ori și care romanu, care prin fatalitatele timpuriloru trecute despoiétu fiendu de tóte drepturile politice în privinti'a starei suale materiale anca au avutu de a suferi mai multu de-catu ori-care altu poporu, și asia fiendu cam seracu deîn lipsa debuintióselorú medi-lóce materiali acum deocamdata nu se afla în stare de a poté concurge la construirea edificului culturai și literaturai suale nationale cu sume de bani însemnate; inse déca mai multe valicele, mai multe riuri mici de apa adun-duce în o alvea la olalta facu unu fluviu, o apa mare, care pórtá désupra surfaciei suale navei (corabii) în-carcate de totu feliulu de articii pentru omenime fo-lositori, au nu asemenea deîn flierii nostri adunati la olalta va se crésca cu tempu unu fundu însemnatu, care, déca se va îndebuintiá și folosi cu scumpatate și cu întieleptiune, în scurtu tempu póte se ne supe-ditese medi-lóce de ajunsu spre a acoperi barem ce-lea mai úrginte îndigentie în sfer'a literaturai nóstre. — Nóe dara toema deîn acelu punctu de vedere, ca nu putemu dispune preste tesauri însemnati și preste averi grandióse, care pentru o natiune suntú totu atatea medi-lóce (neîncungiuratu de lipsa) de asi poté perfeptiuna și înavuti literatur'a, neîncungiuratu de lipsa ne este asociatiunea poteriloru atatu celoru materiali catu și a celoru spirituali. —

Potemu dice Préstimatiloru Domni! ca în tem-

purile de fația nice unu poporu nice o natiune nu pôte pe campulu si in sfer'a literaturii profita cu rezultatulu doritu, dēca individii, elementele, dein care e compusa natiunea, nu-si voru uni in asociatiuni poterile suale materiali si intieptuali, pentruca numai singuru asociatiunile suntu medi-lócele cele mai poternice ale civilizatiunei si ale progresului. — Prin asociatiuni seau unirea poteriloru materiali si intieptuali spre unulu si acelasi scopu tientate sau pusu cu succesu in lucrare si sau si adusu in efeptuire cele mai multe grandióse lucruri privite dupa folosulu ce'lu adueu pentru omenime, nepretiuivere, precumu: facerea drumuriloru de feru — radicarea telegrafului, construirea tuneleloru printre cele mai adunci stance ale muntiloru, canalizarea riuriloru si alte multe produpete, care intr'unu modu de mirare inlesnescu ducerea economiei si a comerciului, inaintarea si perfeptiunarea arteloru si a literaturii, fora de care cultur'a si civilizatiunea Europei pôte s'ar fi intardiétu cu sute de ani; — cu ajutóriu asociatiuniloru poporale cele mai culte si mai civilizate ale lunei dein evulu acestu luminatu precumu: Francii, Germanii, Anglii si Italianii au ajunsu in pusetiunea celoru mai insemnate capitaluri de bani, dein care redicundu institute literarie si filantropice si-au cultivatu limb'a si au perfeptiunatu literatur'a loru propria cu acelu succesu, catu produpetiunile loru literarie se privescu de modelu de imitatiune pentru secululu presinte. Dara ce se mergemu mai departe la alte popóra intru cercarea esempleloru de imitatiune. Se cautamu aci numai in giurulu si medi-loculu nostru si vomu afla, ca fratii magiari numai deia anulu 1825, candu nemuritoriulu barbatu Szecheny in interesulu literaturii magiare a oferitu pe sém'a societatei erudite dein Pesta totu venitululu anuale dein Dominiurile suale, caruia urmandu si alti barbati zelosi pentru binele natiunei suale, cu ajutoriulu acelei asociatiuni siau cultivatu limb'a si siau inavutitu literatur'a pana la acelu gradu, incatu scrierile si produpetele loru literarie le facu onóre inaintea lunei celei culte si civilizate. —

Noi romanii avemu esemplu de imitatiune spre a ne cultiva si perfeptiunatu literatur'a nóstra natiunala destulu de evidentu pe strabanii nostri romani, pe fratii Italiani, Spanioli, Franci si pe alte popóra de origine romana, precumu si pre Germani, si deodata avemu literatur'a loru, cá unu magazinu plinu de nutrementu spiritualu.

Nu ne remane dara Préstimatiloru Domni! nice nóe alta mai santa si mai urginta datorita de implinitu, decatu, cá cu puteri unite conferindu in folosulu literaturii nóstre natiunale, cá si vedu'a dein S. scriptura filerulu, ce ne prisosese dein abundanti'a animei, se ne apucamu a pune temeiu societatei de leptura romane de aci dein Clusiu, pentru acarei intarire precumu prébine voliti a ve aduce a minte, in anulu trecutulu s'au facutu cuviintiosii pasi la inaltulu c. r. guvernulu de atunci, de catra carele, multiamita fia ceriului, s'a si intaritu deinpreuna cu statutele ei; care aci indatati se voru ceti. —

Me bucuru, si deodata me tienu celu mai fericitu, ca mie mi s'a datu campu si ocaziune de a deschide acésta de multu oftata societate de leptura, pe care prin acésta intre lacrimi de bucuria o si dechiaru de deschisa.

Io nu potu, Préstimatiloru Domni! cá cu acésta solena ocaziune se nu-mi descoperiu in numele pre-amatei mele natiuni, care se bucura de acésta multu folositóre intreprindere a filor sei, cea mai profunda multiumita catra Présantiele suale Domnii Parinti Archi-Episcopu, si Episcopi ai Transilvaniei pentru Patronatululu societatei, ce asuprasi alu primi au binevoitu, precumu si Préstimatiloru Domni inteliginti ai nostri de aci dein Clusiu pentru promtitudinea si entusiasmulu cu care s'au apucatu de au pusu in lucrare tóte medi-lócele ce leau statu sub dispusetiune spre a aduce in viatia acésta societate. — Speramu, ca acésta societate precumu inceputulu sub gratios'a conducere a Présantielorulu suale DD. Parinti Episcopi 'ia fostu imbucuratoriulu, asia si pe venitoriu in totu cursulu esistentiei suale va se fia de Dumnedieu binecuentata, adueundu in folosulu literaturii nóstre natiunale cele mai dorite rezultate. — Se traiésca societatea! Se traiésca Patronii si intemeitorii ei!! — (Si noi mai adaugemu: Se traiésca si toti aceia, carii in sinuiu si giurulu seu voru face asemenea, si nu voru siedé cu manile in sinu spre daun'a luminarei natiunei!!! Astfeliu de casine suntu demne de numele celu pórtu, fienduca in ele se bea spiritu intelectualu, ear' nu numai de celu ce curge prin tievi, si smintese spiritile. Red.)

COSTUMULU NATIONALU.

Préonorate Domnule! De unu tempu incóce, de candu adeca a inceputu foculu semtiementulu natio-

nariu a arde cu flacara mai mare, s'a vorbitu de multe ori si in foile romanesci despre portu'lu natiunariu, atatu in privintia necesitatai de a inbraciosia unu portu natiunariu, catu si despre intrebarea: ce portu se si aléga romanii, care se póta fi caracteristicu romanu? (vedi Nro 20 si 21 alu Fóiei pentru minte 1860.) Candu e vorba de a face ver o schimbare in óre ce lucru, de sene se nasce intrebarea cea d'antei: ca este trebuintia de a face schimbare? a dóua ca ce si cum sa se faca acea schimbare? Asia e si cu portulu natiunariu. Cea d'antei intrebare e: ca este de lipsa cá romanii, intielegu pe cei cari nu se tienu de clas'a lucratoriloru de pamentu — sa se lapede de portulu care l'au avutu pana acuma, si sa se inbrace in portu natiunariu? Eu me incumetu a raspunde: ca nu este trebuintia! Spre intarirea acestui resposu mai ca aru fi destulu sa dicu numai atata „ca natiunaritatea nu sta in vestminte, ori peste totu in semne dein afara fara insemnetate, ci in fapte.“ Daca vrea cineva sa si arete natiunaritatea, adeca sa'lu cunósca totu insulu la anteaia vederé, „nu ca e romanu de nascere“, ci ca e romanu cu trupu si cu sufletu cu totu, arate se prin fapte cari ajuta si inaintéda binele publicu natiunariu, éra nu numai prin semne, cari se le póteluá ori si cine pre sene, fara de a avé neci celu mai puçinu semtiu natiunariu.*)

Sa mergemu inse mai de parte, sa cercamu lucru dein altu punctu de vedere. Daca vremu sa aiba portulu natiunariu mai multa insemnatate de catu numai sa cunósca lumea, ca romanii anca au portu natiunariu; — atunei trebue sa inbratiosieze totu romanulu, din tóte partile lúmei, unulu si acelasi portu, atatu plugariulu catu si meseriesiulu, atatu nobilulu catu si amplotiatulu etc.; diferentia in portu sa o faca numai calitatea materiei din care se va face portulu. Cum ca acésta nu se va poté face neci o data, credu ca nu se va afla nime care sa nege! Unde e acea potere ominésca, care sa aduca mass'a poporului romanescu impartitu in atatea tierri, cu atatu de diferite porturi, acolo, cá sa se lapede de portulu, care'lu are acuma si sa inbraciosieze altu?

*) Cine nu va fi aflatu adeverulu cuvintelorú acestorú dein urma, uite se in pregiuru si va vedea, cum neamuri de totfelulu (pana si romani) se inbraca in magyarka, esi infereaza peciórele si' si implanta péna de curcanu in peleriile cele ciobanesci, de 1 cotu de lungi, fara de a avea semtiu natiunariu unghurescu neci catu e negru sub unghiie.

Ori dóra vrea cineva unu portu natiunariu numai pentru clas'a mai culta a romaniloru? ori dóra pentru fiecare provintia locuita de romani altu portu natiunariu? —

Sa ne desbinamu de catra olalta si cu portulu, ca nu suntemu destulu de desbinati cu altele? Acésta nu o va vroii nici unu romanu cu creii intregi! Cá sa avemu unu portu natiunariu va trebui ca cei ce umbla acuma, dupa cum dicemu noi la Ardélu, „in haine de postavu“ sa se inbrace de aci inainte totu asia cum se inbraca plugariulu, cum se inbraca poporulu romanescu, ca acesta face si representeada natiunea, nu cei puçini inbracati in vestminte mai subtiri! Numai acela portu va meritá numirea de portu natiunariu, care va fi alu intregéi natiuni. Cum ea unu astfelu de portu nu se va putea introduce la tóta romanimea, amu aretatu mai susu.

Dara de ce sa se lapede romanulu civilisatu, romanulu care nu se mai tiene de classa plugariloru, di ce sa se lapede de portulu ce l'au avutu pana acuma? Portulu acela nu e neci turcescu, neci unghurescu, neci sasescu, neci totiescu, neci grecescu, neci serbescu, neci svabescu, fara e portulu ómeniloru civilisati, e portu europenescu! Ambla si te inverte in tóta Europa crucisi si curmezisi si vei afla la tóte popórele civilisate, la tóte clasele de ómeni — afara de classa plugariloru — mai totu acelasi portu, in care se pórtá si romanii civilisati din Sabiiu, din Bucuresci, din Iasii, din Cerneutiú, din Oradie si Aradu,*) din Timisióra si Orsiova etc. etc. De ce se lapedamu noi portulu ómeniloru civilisati? Doara cá se si póta bate jocu de noi limbele streine, dícundu ca noi nu suntemu civilisati destulu de a purtá vestmintele civilisatiunei!! Se avemn de grije sa nu ne desbracamu cu portulu si acea puçina civilisatiune ce avemu, cum vedemu, ca cum facu altii!

Eu nu sciu ce bine ar putea resultá pentru natiune din introducerea vreunui portu natiunariu? pentru acea eu neci nu potu fi amicu si partinitoriu alu celora, cari vreau a introduce unu portu natiunariu. Din contra amu aflatu, ca in mai multe privintie ar fi daunósá introducerea unui portu natiunariu — intielegu o introducere generale la toti romanii cá sa fie semnu caracteristicu alu romaniloru! — anteii pentru spele ce i aru face cu o asia schimbare a vestmintelorú; (séu dóra cugeta amicéi introducerei)

*) Celu puçinu pana a nu se introduce eara eapaturile cele sinorate, numite m a g y a r k a !

portului nationariu ca totu romanulu sa si faca mai multe rinduri de vestminte?) A dóua pentru ca amu fi obieptu de petrecania si de vorba la limbile streine. Candu amu trece pe strada inbracati in portu natiunariu se aru uita tóta lumea dupa noi cá dupa nesce comedii, cum se uita acuma dupa unguri prin locuri locuite mai multu de alte natiuni.

Dupa romani s'ar uita in tóte orasierele din monarchia austriaca cá dupa comedii, fiendu ca nicairi nu prepondera ei cu tonulu, si aru zimbi ori aru ride cu hohotu de levitatea nóstra, cu care imitamu séu maimutimu pe unguri!

A treia pentru ca multi dintre romani caroru nu le place a purtá natiunaritatea cá o ostentatiune copilarésca!, s'aru putea lesne abate séu celu puçinu reci de catra connatiunarii loru numai pentru acea, ca nu voru sa inbraciosieze idea de a se inbraca altfelu de cum se inbraca tóta lumea culta in Europa.

Romanii suntu poporu occidentariu, nu dela resaritu; se cade déra ca nu numai in viétu'a sociale, ci si in portu sa se aproprie de popórele occidentale. Alta e la unguri! ei suntu poporu orientariu, scimu ca popórele dela resaritu se osebescu de cele dela apusu atatu prin obiceiuri catu si prin portu; scimu ca la popórele resaritului le place ostentatiunea, le place totu ce bate la ochi si ce trage atentiunea altora la ei, le place a se mundri cu ori si ce. Altu caracteru au popórele occidentale! Fudulia orientare o potemu vedea astadi anca la cigani; unu ciganu mai bucuros va inbraca pe sine una parechia de nadragi de panura veneta si unu peptariu de panura rosiia sa fie aceste baremu si pe 20 de locuri petecite, de catu una pareche de cióreci noi si unu peptariu de miellu nou noutiu!

Daca amu inbraciosia noi toema acuma unu portu natiunariu, tóta lumea aru dice ridiendu, ca imitamu numai pe unguri.

Va dice cineva ca e de lipsa sa ne inbracamu in portu natiunariu ca se facemu demonstratiune si noi cum facu unguri, sa védia lumea ca si noi ne iubimu natiunaritatea. La acestia le respundu numai atata, ca cea mai buna demonstratiune in contra maniei magyaresci este, daca noi nu vomu inbraca neci magyarka, neci pintenii, neci peleriile cele ciobanesci; apoi iubirea catra natiune, sentiulu natiunariu trebue sa'lu manifestamu si prin fapte nu numai prin semne.

Din cele ce amu disu pana aci va crede totu insulu, ca eu sum inamicu alu portului natiunariu, ca

eu nu voiu sa aiba romanii portu propriu natiunariu, ci se remaie in tóte si pentru tóte numai cu portulu europénu! Inse nu e asia: Eu dorescu si vreau cá sa avemu noi romanii unu portu de gala natiunariu, séu mai bine unu portu de uniforma natiunariu mai alesu noi romanii, cari suntemu in monarchia austriaca; candu adeca la adunari de tiera, la adunari reprezentative ungurulu se va inbracá in magyarka etc. sasulu in fracu, serbulu cu fesu pe capu, romanulu anca sa se inbrace in portu natiunariu; sa nu iea pe sine semne caracteristice ale altui poporu! Atata totu! Daca cuiva afara de reprezentantii natiunari ei va placea asi face uniforma natiunare, cu Dumnedieu sa si faca, si sa o pórté unde si candu va vrea, numai sa nu devina in mania de ostentatiune!

Acuma vine intrebare: „care e portulu natiunariu romanescu?“ Eu nu potu pune intrebarea cum au pus'o auctorulu articolului din Nro 20 si 21 alu Foiiei: „Ce portu sa ne alegemu cá se fie caracteristicu romanu?“ Noi nu putemu sa creamu unu portu nou si sa dicemu apoi cá e natiunariu; ei trebue sa luamu portulu care'lu au romanii cá romani, ca numai acesta va fi caracteristicu romanu. Au dóra va vrea cineva sa introduca unu portu nevediuu pana acuma de — si la — romani, si sei puna numele ca e romanescu? (natiunariu) buna óra cá Ungurénu'lu cu lule a o a, ca 'i au pusu numele pipa si au disu ca e a lui; macaru ca o furase dela romanu?

Va vrea cineva sa faca cá ungurii cu portulu natiunariu, cari au pusu pe caputulu europénu sinóre, si i'au disu magyarka*); pe stifele nemtiesci canaci si le au disu magyar esizma; pe cióreci europenesci sinóre, si le au disu magyar nadrág; apoi cusm'a au luatu-o dela romani; pinteni dela toti catanetfi lumei si asia au facutu uniforma natiunare unгурésca; de care ei inse nu se tienu cu scumpetate, cu anevioie vei vedea duoa uniforme unгурesci in tóte intr'o forma. Neci in colóre, neci in taiatura — façon — nu au una si acea; numai sinórele sa fie pe ori ce forma de haina, apoi e unгурésca, apoi daca suntu si pinteni si péna de curca, e perfepta! Asia nu credu ca voru vroi sa faca si romanii; dara neci nu

*) Uni ii dicu atilla, — asia si in Nro 20 s 21 alu Foiiei — nume mai nepotrivitu nu póte fi cá acesta, ca dóra scimu ca Atilla nu numai forma de magyarka de acumu nu au purtatu — la care ei punu nume atilla, — ci au fostu inbracatu in pei de animari selbatice!

au lipsa sa face, ca noi avem vestminte natiunari insusi la poporu. Ungurulu nu au pututu sa iea de uniforma ismenele cele largi si scurte, in cari ambla ungurulu originariu si véra si iérna, déra romanulu pôte sa iea ciórecii cei albi, cari ei pórtá romanulu plugariu véra si iérna. Ungurulu nu au potutu sa iea de uniforma camési'a cea scurta pana in buricu — salva venia —; inse romanulu pôte luá camési'a cea lunga a romanului plugariu in locu de tunica ori toga — firesce peste alta camesia mai scurta; tunic'a ori tog'a sa fie in locu de caputu. — Ungurulu nu au potutu sa iea dela poporulu ungurescu originariu b u n d a cea scurta de oaie; inse romanulu pôte luá sumanulu de panura alba — ce'lu pórtá mai alesu montenii in locu de manta-o romana etc. etc. Asie candu ungurii au fostu siliti asi crea unu portu natiunariu nou, si spre scopulu acesta a recurge la porturi streine pestritiandule cu sinóre, noi romanii avem portulu gata, numai firesce va trebui atatu calitatea catu si taiatur'a sa se modernizeze in catuva — fare ai strica originalitateasel. Din 1860. V. P. —

Alba-Iulia 9. Sept. 1861.

Multiamita publica!

Veti cunósce dora pre zelosulu barbatu Achimu Decanu, proprietariu in Satumicu, — dein mai multe anumite facute in „Fóia“ pentru contribuirile celea demne de totu respectulu la totu ce e folositoriu si necesariu. — A descrie pre largu caracterulu acestui barbatu demnu de tóta stim'a nu e opu — pentru ca crediu, ca fiacare dein cele urmatorie se va convinge despre generositatea acestui barbatu; unu barbatu nutritu de nobilulu zelu religionariu si nationalu — unu barbatu, care averile sale castigate cu multa sudóre nu si le crutia, candu e vorba de o contribuire folositoria natiunei.

Mai remane o fapta, carea nece decumu nu meriteaza se remana sub velulu secretelor; o fapta nobila, la carea se dea Dumnedieu se se destepte toti proprietarii romani dotati cu averi! —

Susumentionatulu barbatu, dein sentiu de compatimire catra doi tineri orfani ai preotului repausatu din Tiusiu Georgiu Dobo — unulu cu numele Mihaile Dobo, iuristu in alu doilea anu — altulu Ignatiu Dobo, candidatu de medicina, oferi dein propri'a sa avere la fiacare cate unu ajutoriu de 50 florini v. a.

Ce impresiune consolatoria facú acestu beneficiu in anitele acestoru tineri lipsiti de totu ajutoriulu parintiescu, si predati in grigi'a tuturoru celoru cu simtiri nobile, crediu, ca mai bine va senti acela, care inca fú nenorocitu de a trece prein acelea catastrofe critice, prein care trecura acei doi tineri.

Pre unulu dein acei frati 'lu ajutorá si multu stimatulu D. Vasile Pappu, magistru de posta in Blasiu, caruia inca i se aduce multumita publica.

Dumnedieu se le recompenseze insutitu benefacerile prestate, si se destepte si pre altii la asemenea fapte nobile! pentru ca e unu medilocu siguru de inaintarea natiunii, candu si poporulu se desteapta la contribui si la ajutorie publice. —o—

Cuventarea Dlui Protopopu Nicolau de Crainien cu ocasiunea serbarei deschiderei scólei princ. romane dein Dobra.

Veniti filoru, ascultatime pre mine: Fric'a Domnului voiu invatia pre voi. Psalmu 33. St. 11. —

Proroculu si imperatulu Davidu anca la inceputu a vediutu si simtitu lips'a cea mare si neincungiurata a invatieturei si culturai omenesci — de aceea dara, chiama si poftesce la invetiatura pre fii omenesci cu acestea dulci cuvinte ale invatieturiloru sale „Veniti filoru ascultatime pre mine — fric'a Domnului voiu invatia pre voi.“ —

Aceasta mare lipsa de invatiatura s'a vadiutu si pe timpulu Domnului Dumnedieu si Mantuitorului nostru Isusu Christosu, carele, ca Dumnedieu si omu au pus'o in lucrare, — precumu mai pre largu si fórte lamuritu o scimu din sant'a scriptura, dela care remase la santii si invatieciei sei apostoli, eara dela acestia urmatoriloru loru dintr'unu secolu in altulu pana in timpulu presentu, — si cumca santii apostoli tóte au intreprinsu pentru latirea invatieturei si luminarei popóreloru: se dovedesce din faptele loru, unde, la diu'a santiloru si maritiloru apostoli Petru si Pavelu se citeste „In totu pamentulu au esitu vestirea loru, — si la marginile lumii graiurile loru.“ —

Nu mai puçino santii parinti au intaritu invetiaturile loru cu scrierea de carti luminate, infintiiarea scóleloru, prin care sau latitu tuminá, — adeverulu si cultivarea popóreloru la crestinii cei dela resaritu — de unde apoi au urmatu la Apusu, — si asia pe or-

dine în tóta lumea, din care se vede, ca invetiatur'a si cultivarea popóreloru totudéuna a fostn impreunata cu biserică. —

Tocma astadi ne aflamu si noi pentru unu scopu santu în cas'a lui Dumnedieu, — în zioa santului parente Ioan u gura de aur, — invetiatoriului celui mare, ale carui cuvinte de invetiatura au fostu lamurite — cá aurulu celu scumpu, cá se serbamu deschiderea scólei principale greco-orientale cu 4 clase — din tractulu protopresviteralu alu Dobrei.

La aceasta di de noi multu dorita si de mare insemnatate nu potu trece cu vederea pe scurtu a areta, ca: simtienduse lips'a si important'i'a scólei, care astadi se deschide cu ajutoriulu a Totuputintelui si cu puteri unite:

Fuseramu în stare a face pasiulu celu mai necessariu pentru binele comunu si viitoriulu nostru: oferindu comunele acestui tractu protopresviteralu-imprumutulu de statu pentru sustinerea mentionatei scóle, — prin care: nu numai ca fii si nepotii nostri voru trage doband'a cea mai innalta, crescundu în moralitate si fric'a lui Dumnedieu: dar' va cunoşce viitorimea în cei ce amu contribuitu pentru acestu scopu santu, — ca cu tóta saracia noastră amu ajutatú realizarea unui asiediementu de cea mai neaparata lipsa, fara ca se fi simtitu necesitate de gratia straina, de catu: numai de alui Dumnedieu si influinti'a Excelentii Sale Parentelui Episcopu Andreiu Barone de Siaguna. — Eara insemnatatea acestui institutu de invetiamentu este cu atatu mai mare, cu catu: ca în totu comitatulu nostru alu marelui Ioan u Huniadu si indepartare de 15 pana'n 20 de mile, nu se afla o astfelu de scóla neci macaru straina — necumu romana, — pentru parinti patriei pana la anulu 1848 nu s'au ingrijitu de locu de noi si nu au avutu neci macaru o scintea de conducere pentru poporulu român. —

Eata dara de unde vine ca simtimu asia mare lipsa de inteligenti — mai alesu în comitatulu nostru celu clasicu, în care: pana acuma nu au existatu de-eatu numui un'a scóla triviala-germano-romana aici — si alta în Hatiegu — care sau infintiatu deodata c'n fóst'a confinie militara — de adormita în Domnulu Maiestate Sa Impereteasa si Marea Princesa Mari'a Teresia.

Vedeti dara iubitoru ascultatori, ca romanii, numai dela imperatie au avutu spriginire care „si în

tempulu de façia o simtimu prin legea fundamentala parinteasca sunatória pentru egala indreptatire.“ —

Deaci indémna la ingrijirea gradinei acestia necesarie si la sirguinti'a de a redica institute mici si mari si inchee cu: si asia facundu: induratulu Dumnedieu se tramita preste voi darulu sibinecuvantarea sa — Aminu.

Unu Suspínu.

Prin cate rele, dómne, trecut'a asta tiéra,
Pe tristele-i campie ce dile s'a 'nclinatu?
Ah! a fostu cá unu teatru, arena multu amara
La órdele, ce 'n seculi prin ea s'au stracuratú,
Si ce'n a loru turbare si furia tatara
Prin ferrele de sange, prin focu neimpacatu
Trecutu-ne-au strabunii; si dreptulu loru pamentu
Din raiu de voluptate facutu-l'au mormentu.

Precumu radica inse a volburei potere
In dilele tomnóse nuori negri pulberosí,
Ma ce'n a loru naltiare cá fomu pieru din vedere:
Asia aceste órde de barbari fiorosi,
Candu chiar' de-a loru turbare para cá lumea pieru,
Vedeai ca se resfira, se pierdu negloriosi,
Er' sórele vietiei din nuori se desvelia
Si tristeloru campie splendóre le zimbica.

Trecutu-au secle multe si multe ginti barbare
Pierit'au blastemate de celi ce i-au strivitu;
Er' vechile popora, cá scopululu în mare.
Remas'au neclatite din loçulu loru iubitu, —
Si numai pe noi sortea certatu-ne-a mai tare:
Se fimu si pana astadi cu genulu urgisitu,
Ce dreptu recunoscentia cu sene din tartaru
A scosu unu jugu ce seculi portaramu cu amaru.

Precumu de o flóre suava neghin'a se 'nfasióra
Si-odorile-i dieine innécale mereu,
Rapesce-i frumuseti'a, fenez'o si o doboru,
Sugruma-i esistenti'a, repune traiulu seu:
Intocmai aste órde ce omulu infióra,
Urite'n tóta lumea, vomite din Ereu,
De-a nóstra esistentia amaru s'a 'nfasiuratu
Si sórele viétiei în secle-au eclipsatu.

Mai este lunga, dómne, a nostra suferentia
Seau n'amu storsu inca cup'a intréga de nevoi?
Mai are multu se rabde ales'a l'a fientia;
Poporulu ce deraza din diei si de eroi,
Se rabde la o turma nascuta din reintia,
Din spirte necurate, chimere si strigoí, —
Se rabde la acelia, ce mórte i-a juratu
Si'n semnu de-aloru credentia beut'au asiratu!!

A. R. Densuianu.